

DOI: <https://doi.org/10.37835/AMS-2024-17-18-04-3.09>

УДК 37.013.43

Східний підхід на теренах України: переклади Павла Рігтера та їх просвітницько-педагогічне значення для формування особистості

Вивчаючи можливості розглядати розвиток людини, застосовуючи східні парадигми, треба сказати, що на сході розвиток людини завжди розглядався у співвіднесенні з божественним. Тому тексти та вчення про відповідний розвиток людини є духовно-релігійні твори. Причому східні духовні погляди на людину дуже різноманітні, і залежать, найперше, від вірувань, які прийняті і навіть для кожної окремо взятої східної країни, вони численні. До основних можемо віднести індуїзм, буддизм даосизм, синтоїзм, конфуціанство, інші. З погляду західної людини здається, що в них немає сталих законів, перемішані об'єкт і суб'єкт тощо. Але важливим у східному підході є відтворення моральності і здійсненої етики як необхідної складової еволюційного шляху.

Відмінністю східних вірувань є те, що у східних релігіях завжди спираються на концепції, що не тільки впливають на соціальне життя людей, вони формують етику і мораль. При цьому, східний підхід дає гнучке розуміння природи людини і світу, співвідносячи стан свідомості людини з тим об'ємом, який вона може опанувати. Отже, завжди дає можливість більше і більше заглибитись у царину власного розвитку, розширюючи можливості у опануванні його інструментами, і цим східні концепції відрізняються від західних, де розвиток є чітким досягненням раніше складеного плану.

Розглянемо застосування східного підходу на території України у минулому і сучасності.

Найперше більш менш помітне і досить масштабне звернення до індійської духовної літератури пов'язане з прізвищами видатних українських літераторів Івана Франка, Гната Хоткевича і Лесі Українки. **Іван Франко** був перекладачем деяких гімнів Рігведи і під впливом ведійської літератури написав такі свої твори як "Сакунтала", "Смерть Гідімба", "Сунд і Упасунд" [48, 51, 61]. У них він зазначав про вплив ведійської літератури на написання їм казок. До перекладу Шакунтала поета Калідаса знаходимо і у **Гната Хоткевича**. Окрема низка звернень до цих текстів виокремлюється у **Лесі Українки**, яка не тільки створила переспів деяких з гімнів Рігведи, переклала деякі уривки з Бхагавад-Гіти. Вона пише підручник "Стародавня історія східних народів", консультуючись у написанні з дядьком, відомим науковцем і діячем, Михайлом Драгомановим. Цікаво, що у друкованому вигляді посібник



з'явився у 1918 році в друкарні Вісмана та Мордхилевича у м. Дніпро (тоді Катеринослав). Там же з'являється і друге видання. У 1923 році за редакцією Д. Антоновича у Німеччині друкується частина "Стародавньої історії східних народів" Лесі Українки. В подальшому згадки про Рігведу та підручник Лесі Українки ми знаходимо у статтях науковців уже повоєнної України – у 1948 році у І. Романченко і у 1957 році у П. Козика, де вже Лесю Українку згадують як історика народів стародавнього Сходу [4].

Для України, суто науково-дослідницьке звернення до вивчення індуїстських текстів на санскриті почалося у кінці ХІХ сторіччя і пов'язане з ім'ям Д. Овсянико-Куликовського, а особливо його учня, **Павла Рігтера**, який народився у 1872 році на Україні у Полтавській області, закінчив Харківський університет, вивчав індійську літературу і стажувався у вдосконаленні володіння санскритом у Берліні у 1895-1896 роках у професора Карла Гельднера. З 1900 року є приват-доцентом, а з 1921 – професором. Він став одним із засновників Всеукраїнської асоціації сходознавства та з 1900 року постійним членом Німецького сходознавчого товариства [3; 8, с 54]. Його переклади (вперше на українську мову) зроблено не з російських або європейських текстів, а безпосередньо з санскриту і палі – оригінальної мови першоджерел.

Він перекладав гімни Рігведи і поета Калідаса, Рабіндраната Тагора і стародавні тексти Індії. Саме завдяки йому з'явилися перші українські переклади духовних і літературних джерел Стародавньої Індії. Він перекладав з санскриту, палі і бенгалі і надовго прикував цікавість українських дослідників і поцінувачів до теми вивчення індійських літературних духовних джерел. Результатом його роботи стали перекладені Магабгарата і Рамаєна; гімни Рігведи і Ахтарваведа. Було перекладено Катхаупанішади і більш пізніші (VI ст.) твори поета Дандіна і Калідаса. Його відомими роботами стали: *Голоси Стародавньої Індії: "Антологія давньоіндійської літератури"* (робота, видана тільки у 1982 році); перекладене з палі *"Вогневе казання"* (Магавагга, 1,21) / (видано у 1961 році); переклад з санскриту творів поета Калідаса *"Хмара-вістун"* (видано у 1961 році); вірші і гімни Рігведи: *"До лісової феї. До вітру. Космогонія"* та ще інші [5].

Ось перелік робіт Павла Рігтера, які було випущено за результатами його діяльності по смерті:

- Бхартрихарі. Нещасне кохання. Жінка – джерело радощів і страждань. Нікчемність життя. Марність світу. Благородність, своя користь, злоба. Міць науки. Захід життя / Переклад із санскриту Павла Рігтера. *Антологія літератур Сходу*. Харків: видавництво Харківського університету, 1961.



- Вогневе казання (Магавагга, 1,21) / Переклад з палі Павла Ріттера. *Антологія літератур Сходу*. Харків: видавництво Харківського університету, 1961.

- Голоси Стародавньої Індії: Антологія давньоіндійської літератури / Перекл. із санскриту, упорядкування П. Ріттера; Передм. І. Серебрякова. К.: Дніпро, 1982. 351 с.

- Запитання Мілінди (Мілінда панго) / Переклад з палі Павла Ріттера. *Антологія літератур Сходу*. Харків: видавництво Харківського університету, 1961.

- 3 гімнів Ріг-Веди: До лісової феї. До вітру. Космогонія / Переклад із санскриту Павла Ріттера. *Антологія літератур Сходу*. Харків: видавництво Харківського університету, 1961.

- Калідаса. Хмара-вістун / Переклад із санскриту Павла Ріттера. *Антологія літератур Сходу*. Харків: Видавництво Харківського університету, 1961.

- Рабіндранат Тагор. Ти мені знана, чужинко. Із збірника "Гітанджалі". Поемка прозою. Нарис про елегію Калідаси "Хмара-вістун" / Переклад з бенгальської Павла Ріттера. *Антологія літератур Сходу*. Харків: видавництво Харківського університету, 1961.

- Ріттер П. Г. *Санскрит*. Харків, видання слухачок Вищих жіночих курсів, 1911. [Літографоване видання конспекту лекцій.]

- Тагор Р. *8 віршів. Ріг-Веда. 4 гімни* / Переклав з бенгальської і санскритської мови проф. П. Ріттер. Всеукр. наук. асоціація сходознавства. Окремі відбитки з журналу "Східний світ" № 1, 1927.

Багато з його праць лягли в основу наукових інтересів дослідників не тільки на момент його роботи, а й після відновлення започаткованих їм ще на початку ХХ століття індологічних студій, що у сучасності відтворилися у діючий з 2006 року і дотепер східний науковий семінар. Його роками життя маємо 1872-1939, і, на жаль, треба зазначити, що йому не було дано продовжити і завершити початі дослідження, у 1938 році був заарештований і помер у в'язниці, і на довгі роки ця тема була закрита для досліджень в Україні.

Але, недаремно, історично, територіально, Україну у концепті Захід-Схід називають концептом "і, -і", маючи на увазі життєпростір і розташування. Також культурні, дослідницькі, і просто вектори уваги України працювали завжди на обидва світових підходи: до пізнання і існування. Здобуття незалежності відновило багато утрачених можливостей і розпочатих напрямків, серед яких вивчення східних духовних літературних текстів.

У 2006 році роботу по вивченню і запровадженню східних знань і підходів було відновлено Поповичем Мирославом Володимировичем, на той



час директором Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. 15 травня 2006 року було видано наказ № 4(о) про створення в Інституті філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України сектору східної філософії. Це була його власна ініціатива по започаткуванню нового напрямку для української науки доби незалежності – дослідження філософської думки Сходу. До цього у Україні філософія і сходознавство були окремими сферами, сходознавці більше вивчали літературні тексти Сходу з точки зору філології, не вивчали вплив і значення східних концепцій. З початку існування України окремою, незалежною державою, розширилися запити на розвиток усіх сфер, тим більше наукових, але наукові інституції певний час не мали бази та фахівців з досліджень східних підходів. Крім директору, дослідженням впливу східної філософії опікувались провідні науковці інституту В. В. Лях та В. С. Горський. Після створення сектору східної філософії, який очолив О. А. Ярош, при відділі історії зарубіжної філософії за підтримки його завідуючого В. В. Ляха, почав діяти щомісячний науковий семінар дослідників східних філософій, який став першим в Україні заходом подібного роду [6, с. 24; 11, с. 240]. Усі ці роки захід проводиться, а його недавнє засідання 28 листопада 2023 року було присвячено 90-річчю першого перекладу Упанішади українською мовою, здійсненого Павлом Рітгером і мало назву "Дослідження Упанішад: тексти, смисли, рецепції".

За часи існування на семінарі представлені дослідження багатьох найвизначніших філософсько-релігійних традицій Сходу. А у 2018 році, у листопаді, семінар отримав відзнаку Всеукраїнського конкурсу філософських стартапів за "розвиток принципово нового в українських умовах напрямку філософських досліджень". Нагороду було отримано від співзасновників – організаторів – Академії публічного управління України, Соціологічного центру імені Н. В. Паніної та самого Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ. Про їх діяльність зазначено наступне:

"У сучасному світі і, зокрема, в Україні, інтерес до Сходу є стабільно високим, однак далеко не завжди він підкріплений реальними науковими фактами. Тому важливою особливістю семінару з точки зору методології досліджень східної філософії є те, що в ньому беруть участь фахівці, які активно працюють з текстами відповідних традицій мовами оригіналу (санскрит, палі, китайська, японська, арабська, іврит тощо): дістаючи матеріали "з перших рук", вони мають змогу також критично оцінити результати світової науки у своїй галузі, що є необхідною складовою будь якого наукового дослідження. Прагнучи до високого наукового рівня, семінар водночас об'єднує широке коло зацікавлених, як досвідчених науковців, так і аспірантів".



Якраз саме 2022 рік було проголошено "Роком індологічних студій в Україні" до 150-річчя Павла Ріттера та 90-річчя його першого перекладу ведійських текстів. Завдяки саме його діяльності ми не тільки маємо багато зразків ведійської та більш сучасної індійської літератури [3; 6, с.22]. Він започаткував школу вивчення джерел Сходу, і підняв цікавість до ведійського Сходу саме на науково-дослідницький рівень, що дало підґрунтя створенню численних наукових робіт у цій царині у наші дні.

Все це, у свою чергу, дало підґрунтя для формування більш гармонійної і повної особистості, що безумовно має сенс і велике педагогічне значення.

Література:

1. Антоненко Т. Л. Психологія духовності. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб.наук.праць / Гол. редактор: Г. П. Шевченко. Вип.4 (10). Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2005. С.15-18.
2. Бафталовська Г. С. Культурно-історичні витоки формування видатного українського вченого: Павло Григорович Ріттер та Чутове. *Індологія в Україні (Всеукраїнські конференції індологів: тези, доповіді, промови, статті)*: збірник наукових праць / відп. наук. ред. О.І. Лукаш; НАН України, Всеукраїнська асоціація індологів; Посольство Республіки Індія в Україні. К., 2018. С. 254-255.
3. Бурба Д. В. Ріттер Павло Григорович (1872-1939). Літературознавець і мовознавець-санскритолог й індоєвропеїст та перекладач, один з перших українських індологів. Сайт "Український індолог". Режим доступу: <http://indology.ho.ua/z-ritter.html>.
4. Васильєва І.В., Гололобова К.О., Лубський В., Лубська Т.. Стародавні релігії світу та їх віроповчальні тексти. Київ: Видавництво "Центр учбової літератури", 2023. 826 с.
5. Голоси Стародавньої Індії: Антологія давньоіндійської літератури / Перекл. із санскриту, упорядкування П. Ріттера; Передм. І. Серебрякова. К.: Дніпро, 1982. 351 с.
6. Грицай С. М. П. Г. Ріттер – основоположник української індології. *Індологія в Україні (Всеукраїнські конференції індологів: тези, доповіді, промови, статті)*: збірник наукових праць / відп. наук. ред. О. І. Лукаш; НАН України, Всеукраїнська асоціація індологів; Посольство Республіки Індія в Україні. К., 2018. С. 22-24.
7. Грицай С. М. Долі репресованих учених: П. Г. Ріттер. *Індологія в Україні (Всеукраїнські конференції індологів: тези, доповіді, промови, статті)*: збірник наукових праць / відп. наук. ред. О.І. Лукаш; НАН України,



- Всеукраїнська асоціація індологів; Посольство Республіки Індія в Україні. К., 2018. С. 67-69.
8. Грицай С. М. П. Г. Ріттер і українська школа індології (до 145-ліття з дня народження). *Індія: давнина і сучасність*: збірник наукових праць. Вип. II. К.: Інститут всесвітньої історії НАН України, 2017. С. 47-73.
9. Грицай С. М. Павло Григорович Ріттер – фундатор української національної індології. Біобібліографічний покажчик творчої спадщини вченого та літератури про нього. *Рідний край*, 2010. № 2. С. 236-247.
10. Донець В. Феномен "Я" у східних філософських концепціях. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. № 27. 2010. С. 68-73.
11. Завгородній Ю. Ю. *Рецепція індійської філософії в Україні. Лінія Вед (1840-1930-ті рр.)*: монографія. К., Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2013. 412 с.
12. Заздарнов А.П. Менталітет – світосприйняття – духовність. *Нова парадигма*, 2001. Вип.22. С.5-13.

Синенький Дмитро Володимирович
(м. Кременець, Україна)
Тимків Олена Степанівна,
(м. Кременець, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.37835/AMS-2024-17-18-04-3.10>

УДК 378.016:745/749

Педагогічні умови формування відчуття форми, кольору, простору під час виконання здобувачами робіт з живопису та плерерних робіт

Актуальність даної теми історично обґрунтована та засвідчена працями багатьох митців. Засвідчують її і сучасні педагоги, вбачаючи в ній безліч позитивних факторів, аспектів. А саме активний розвиток художніх здібностей та художнього самовираження, образного сприйняття природи здобувачами, стимулювання творчого мислення.

Живопис на плерері – це один з найцікавіших та найпоширеніших методів у мистецтві, який виникає наприкінці XVII століття. Плерер (від фр. en plein air – "на відкритому повітрі") – у живописі термін, який позначає передачу в картині всього багатства змін кольору, зумовлених дією сонячного світла й атмосфери [5].

Він дозволяє митцям працювати на відкритому повітрі, передавати натуральне освітлення, кольори, форми природи та розвивати свої художні навички. Початки живопису на плерері відслідковуються ще у творчості